

TREI

Minciunile adulților

Indicii ale înșelătoriei
în căsnicie, afaceri
și politică

Paul Ekman

Traducere din engleză de Mihaela Mazilu

Cuprins

Prefață la ediția a III-a	11
Mulțumiri	13
1 Introducere	15
2 Minciună, scăpări și indicii de înșelătorie	27
3 De ce eșuează minciunile	50
4 Cum să detectezi minciuna din cuvinte, voce sau mișcările corpului	98
5 Indicii faciale ale înșelătoriei	153
6 Pericole și măsuri de precauție	201
7 Poligraful ca vânător de minciuni	237
8 Verificarea minciunii	300
9 Vânătoria de minciuni în anii '90	349
10 Minciuni din viața publică	374
11 Noi descoperiri și idei în legătură cu minciunile și vânarea minciunilor	408
Epilog	438
Anexă	445
Note de referință	460

Introducere

Este 15 septembrie 1938 și una dintre cele mai infame și fatale înșelătorii este pe cale să înceapă. Adolf Hitler, cancelarul Germaniei, și Neville Chamberlain, prim-ministrul Marii Britanii, se întâlnesc pentru prima oară. Lumea este cu ochii pe ei, conștientă că e ultima speranță pentru evitarea unui alt război mondial. (În urmă cu doar șase luni, trupele lui Hitler intraseră în Austria, anexând-o Germaniei. Anglia și Franța protestaseră, dar totul se limitase la atât.) La 12 septembrie, cu trei zile înainte să se întâlnească cu Chamberlain, Hitler cere să anexeze la Germania o parte din Cehoslovacia și stârnește revolta în această țară. Hitler deja a mobilizat în secret armata germană să atace Cehoslovacia, însă armata lui nu avea să fie gata până la sfârșitul lui septembrie.

Dacă va putea, pentru câteva săptămâni, să îi împiedice pe cehi să se mobilizeze, Hitler va avea avantajul unui atac-surpriză. Pentru a câștiga timp, Hitler îi ascunde lui Chamberlain planurile sale de război, dându-și chiar cuvântul că pacea va putea dăinui dacă cehii îi vor

satisfacă cerințele. Și îl păcălește pe Chamberlain, care încearcă să îi convingă pe cehi să nu își mobilizeze armata atâta timp cât mai există o șansă de a negocia cu Hitler. După această întâlnire cu Hitler, Chamberlain îi scrie surorii sale: „...în ciuda durității și cruzimii pe care mi s-a părut că i le citesc pe față, mi-a lăsat totuși impresia că se poate conta pe el dacă și-a dat cuvântul...”. (1) Apărându-și politica în fața celor care puneau la îndoială cuvântul lui Hitler, cinci zile mai târziu, într-un discurs în fața parlamentului, Chamberlain explică faptul că în urma contactului personal pe care l-a avut cu Hitler, se consideră îndreptățit să spună că Hitler „vorbește serios”. (2)

Cu 15 ani în urmă, când am început să studiez minciunile, nu aveam nici cea mai vagă idee că munca mea va putea fi legată de o asemenea minciună. Credeam că le-ar fi de folos celor care lucrează cu pacienți cu tulburări mintale. Mi-am început studiul asupra minciunilor atunci când terapeutii cărora le predam datele mele — că expresiile faciale sunt universale, pe când gestică este specifică fiecărei culturi — m-au întrebat dacă aceste comportamente nonverbale ar putea dezvălui faptul că un pacient minte. (3) De obicei, aceasta nu este o problemă, dar devine o problemă atunci când pacienții internați în spital în urma unor tentative de sinucidere spun că se simt mult mai bine. Oricărui doctor îi e groază să nu fie păcălit de un pacient care se sinucide odată ce este eliberat din constrângerile spitalului. Îngrijorarea doctorilor a ridicat o întrebare fundamentală legată de comunicarea umană: pot oamenii, chiar și atunci când sunt foarte supărați, să controleze mesajele pe care le emit, ori comportamentul lor nonverbal poate trăda ceea ce este ascuns după vorbele lor?

Respect pentru oameni și cărți

Am căutat în filmele mele cu interviuri cu pacienți de la psihiatrie un moment în care un pacient minte. Făcusem aceste filme cu alt scop — să izolez expresii și gesturi care ar putea ajuta în diagnosticarea gravității și tipului de tulburări mintale. Acum, că mă concentram pe înșelătorie, am crezut că am descoperit niște semne de minciună în câteva filme. Problema era cum puteam să fiu sigur. Într-un singur caz nu exista nicio îndoială — din cauza a ceea ce se întâmplase după interviu.

Mary era o femeie casnică, în vârstă de 42 de ani. Ultima sa tentativă de sinucidere din trei pe care le avea la activ era chiar gravă. Doar printr-o întâmplare cineva a găsit-o înainte ca supradoza de pastile de dormit să o fi omorât. Povestea ei nu era cu mult diferită de cele ale multor altor femei care suferă de depresia tipică vârstei a doua. Copiii crescuseră și nu mai aveau nevoie de ea. Soțul ei părea să fie preocupat de munca sa. Mary se simțea fără rost. Când ajunsese la spital, nu mai putea face față treburilor din casă, nu mai putea să doarmă bine și o mare parte din timp stătea singură și plângea. În primele trei săptămâni după internare, fusese tratată cu medicamente și cu terapie de grup. Părea să răspundă foarte bine la tratament: își schimbase total atitudinea și nu mai vorbea despre sinucidere. În unul dintre interviurile pe care le-am filmat, Mary îi spunea doctorului care o îngrijea că se simțea mult mai bine și cerea să fie externată pe perioada sfârșitului de săptămână. Înainte să fie trimisă acasă, a mărturisit că mințise, ca să i se dea drumul. Încă voia cu disperare să se sinucidă. După trei luni petrecute în spital, starea lui Mary se îmbunătățise cu adevărat, deși a existat o recidivă un an mai târziu.

Respect pentru oameni și cărți

Fusese externată și se pare că s-a simțit bine mulți ani după aceea.

Interviul filmat i-a păcălit pe majoritatea psihiatrilor și psihologilor tineri și chiar pe mulți dintre cei cu experiență cărora le-am arătat interviul. (4) L-am studiat sute de ore, iar și iar, verificând fiecare gest și fiecare expresie, pe viteză încetinită, pentru a descoperi orice indiciu posibil de înșelătorie. Într-o pauză de moment înainte să răspundă la o întrebare a doctorului în legătură cu planurile ei de viitor, am văzut, rulând filmul pe viteză încetinită, o expresie facială de disperare atât de fugitivă încât ne scăpase la vizionările anterioare. Odată ce ne-a venit ideea că sentimentele ascunse ar putea fi trădate prin aceste *microexpresii* foarte rapide, am căutat și am mai găsit multe altele, de obicei acoperite într-o clipă printr-un zâmbet. Am mai descoperit și un *microgest*. Când îi spunea doctorului cât de bine își gestiona problemele, Mary ridica uneori ușor din umeri — abia perceptibil. Ridica doar o mână, rotind-o puțin. Altfel, mâinile le ținea liniștite, doar câteodată ridica ușor din umăr.

Am crezut că am mai văzut și alte indicii nonverbale de înșelătorie, însă nu eram siguri dacă chiar le descopeream sau doar ni le imaginam. Un comportament perfect nevinovat al cuiva pare suspicios dacă știi că a mințit înainte. Doar o evaluare obiectivă, neinfluențată de cunoașterea faptului că acea persoană a spus sau nu adevărul, poate verifica ceea ce am aflat noi. Și a fost nevoie să studiem multe persoane ca să fim siguri că indiciile pe care le-am constatat noi nu sunt idiosincratice. Pentru persoana care încearcă să depisteze o minciună — adică vânătorul de minciuni — ar fi mai simplu dacă tipul de comportament care trădează o minciună,

Respect pentru oameni și cărți

în cazul unei persoane, ar fi vizibil și atunci când alte persoane mint; însă semnele înșelătoriei pot diferi de la persoană la persoană. Am alcătuit un experiment având ca model minciuna lui Mary, în care persoanele pe care le-am studiat erau puternic motivate să treacă sub tăcere emoții negative intense pe care le-au simțit chiar în momentul în care mințeau. În timp ce urmăreau un film extrem de neplăcut, cu scene pline de sânge din timpul unor operații, subiecții incluși în experimentul nostru erau nevoiți să-și ascundă sentimentele de disconfort, durere și repulsie și să convingă un intervievator, care nu putea vedea filmul, că ei vedeau cu plăcere un film despre niște flori frumoase. (Descoperirile noastre sunt descrise în capitolele 4 și 5.)

Nu a trecut mai mult de un an, încă ne aflăm în fazele de început ale experimentelor privind minciuna, când au început să mă caute oameni interesați de un cu totul alt fel de minciuni. Oare descoperirile și metodele mele puteau fi folosite pentru a prinde americani suspectați de spionaj? De-a lungul anilor, pe măsură ce descoperirile noastre privind indicii comportamentale legate de înșelăciune în relația pacient–doctor au fost publicate în reviste de știință, întrebările s-au înmulțit. Dacă i-am putea antrena pe cei care îi păzeau pe funcționarii din cabinele să depisteze un terorist pus pe asasinat din felul cum merge sau din gesturi? Le puteam noi arăta celor din FBI cum să antreneze polițiștii ca să descopere mai ușor dacă un suspect minte? Nu am mai fost surprins atunci când am fost întrebat dacă i-aș putea ajuta pe negociatorii de nivel înalt să descopere dacă oponenții lor mințeau, ori dacă puteam spune privind fotografiile cu Patricia Hearst făcute în timp ce participa la jefuirea unei

bănci dacă o făcuse voit sau nu. În ultimii cinci ani interesul s-a extins la nivel internațional. Am fost abordat de reprezentanți a două țări prietene cu Statele Unite, iar când am ținut conferințe în Uniunea Sovietică, de unii oficiali care spuneau că erau de la un „institut de electricitate” care se ocupa cu interogatorii.

Nu am fost încântat de interesul ce mi se arăta, temându-mă că descoperirile mele aveau să fie folosite într-un sens negativ, acceptate fără rezerve sau folosite cu prea mult zel. Simțeam că indiciile nonverbale privind înșelătoria nu erau vizibile când aceasta era practică în domeniul diplomatic, politic ori de către criminali sau infractori. Era doar o bănuială. Nu am putut explica motivul, atunci când am fost întrebat. Ca să îl găsesc, trebuia să aflu de ce oamenii *fac întotdeauna* greșeli atunci când mint. Dar nu toate minciunile eșuează. Unele sunt „interpretate” ireproșabil. Nu trebuie neapărat să apară indiciile comportamentale ale înșelătoriei — o expresie facială care a durat prea mult, un gest care trădează, o modificare de moment a vocii. Nu trebuie neapărat să existe semne care să îl dea de gol pe mincinos. Cu toate acestea, știam că trebuie să existe niște indicii în acest sens. Până și cei mai hotărâți mincinoși pot fi dați în vileag de propriul lor comportament. Ca să aflu când o minciună are spor sau nu, cum să depistez indicii de înșelătorie și când nu merită încercat, trebuia mai întâi să înțeleg câte feluri de minciuni există, câte tipuri de mincinoși, dar și câte feluri de vânători de minciuni.

Minciuna pe care Hitler i-a servit-o lui Chamberlain și cea spusă de Mary doctorului ei presupuneau înșelătorii mortale grave, în care miza era viața însăși. Ambii își ascundeau planurile de viitor și ambii și-au pus emo-

Respect pentru oameni și cărți

țiile pe care nu le simțeau ca parte centrală a minciunii lor. Dar diferențele dintre minciunile lor sunt enorme. Hitler este un exemplu de ceea ce mai târziu am să descriu drept un actor care joacă natural. Pe lângă talentul său înnăscut, Hitler era mult mai versat, mai antrenat în practica înșelătoriei decât Mary.

Hitler mai avea și avantajul că înșela pe cineva care voia să fie înșelat. Chamberlain era o victimă dispusă să creadă minciuna lui Hitler că acesta nu voia război dacă granițele Cehoslovaciei erau retrasate conform dorințelor lui. Altfel, Chamberlain ar fi fost obligat să recunoască faptul că politica lui de împăciuire dăduse greș și, de fapt, slăbise țara. Într-o problemă asemănătoare, Roberta Wohlstetter, specialistă în științe politice, a subliniat acest lucru în analiza pe care a făcut-o despre înșelătorie în cursa înarmării. În legătură cu încălcarea de către Germania a Înțelegerii navale anglo-germane din 1936, ea a spus: „... cel care înșală și cel înșelat... au o miză în a permite unei erori să persiste. Ambii trebuie să își păstreze iluzia că înțelegerea nu a fost încălcată. Teama englezilor de o cursă a înarmării, manipulați cu atâta pricepere de către Hitler, a dus la o Înțelegere navală în care englezii (fără să se consulte cu francezii sau cu italienii) au revizuit tacit Tratatul de la Versailles; și teama Londrei de o cursă a înarmării a împiedicat-o să recunoască sau să confirme încălcarea noii înțelegeri”. (5)

În multe cazuri de înșelăciune, victima trece cu vederea greșelile mincinosului, apreciind ca foarte firesc un comportament ambiguu, ajutând în mod tacit întreținerea minciunii, pentru a evita cumplitele urmări pe care le-ar avea descoperirea acesteia. Făcându-se că nu vede semnele infidelității soției, soțul poate măcar să amâne

Respect pentru oameni și cărți

umilința de a fi expus ca încornorat și posibilitatea divorțului. Chiar dacă față de el recunoaște că ea este infidelă, el poate coopera astfel încât să nu-i dea în vileag minciunile, pentru a evita să recunoască acest lucru față de ea sau pentru a evita să scoată totul la lumină.

Câtă vreme nu se spune nimic, el încă mai nutrește speranța, oricât de mică ar fi aceasta, că soția sa s-ar putea să nu aibă, de fapt, o aventură amoroasă.

Nu orice victimă manifestă atâta bunăvoință. Uneori, nu e nimic de câștigat din a trece cu vederea o minciună sau a fi cooperant. Unii vânători de minciuni câștigă doar dând în vileag o minciună și, dacă o fac, nu au nimic de pierdut. Polițistul care conduce un interogatoriu pierde doar dacă se lasă păcălit, ca și funcționarul bancar în acordarea unui împrumut, ambii făcându-și bine meseria numai dacă îl demască pe mincinos și îl recunosc pe cel care spune adevărul. Adesea, victima și câștigă, și pierde dacă este păcălită sau dacă demască minciuna; dar câștigul și pierderea nu sunt tocmai egale. Doctorul lui Mary avea doar puțin de câștigat dacă dădea crezare minciunii pacientei sale. Dacă aceasta nu mai suferea de depresie, era și meritul lui în vindecarea ei. Dar dacă nu era cu adevărat vindecată, el nu avea prea mult de pierdut. Spre deosebire de Chamberlain, doctorul nu își punea în joc întreaga carieră; nu era expus public, în ciuda încercării, unei judecăți care se dovedea a fi greșită dacă dădea în vileag minciuna. Avea mult mai mult de pierdut dacă se lăsa păcălit, decât avea de câștigat dacă ea spunea adevărul. În 1938, pentru Chamberlain era prea târziu. Dacă Hitler nu era demn de încredere, dacă nu exista nicio cale de a-i opri agresiunea până la război, atunci cariera lui Chamberlain era termi-

nată și avea să înceapă războiul pe care el credea că îl putea împiedica.

În afară de motivele pe care le avea Chamberlain ca să-l creadă pe Hitler, minciuna avea șanse să fie crezută pentru că nu era nevoie să fie trecute sub tăcere niște emoții prea puternice. Cel mai adesea, minciunile eșuează din cauză că apar semne ale unei emoții care trebuie ascunse. Cu cât emoțiile pe care le acoperă minciuna sunt mai puternice, și cu cât aceste emoții sunt mai numeroase și mai diferite, cu atât e mai probabil ca minciuna să se trădeze printr-o formă de comportament. Cu siguranță că Hitler nu simțea niciun fel de vinovăție, o emoție care ridică o problemă de două ori mai mare pentru mincinos — nu numai că apar semne care o dau în vileag, dar vinovăția care îl frământă pe mincinos îl poate determina să facă greșeli în urma cărora să fie prins. Hitler nu se simțea vinovat că îl mințea pe reprezentantul țării care în timpul vieții sale îi provocase Germaniei o înfrângere militară umilitoare. Spre deosebire de Mary, Hitler nu împărtășea niște valori sociale importante cu victima sa; nici nu îl respecta, nici nu îl admira. Mary trebuia să treacă sub tăcere niște emoții puternice pentru ca minciuna ei să țină. Trebuia să-și suprimă disperarea și neliniștea care îi motivau dorința de sinucidere. Iar Mary avea toate motivele să se simtă vinovată pentru că își mințea doctorii: îi plăcea, îi admira și știa că aceștia nu voiau decât să o ajute.

Pentru toate aceste motive și pentru altele, de obicei este mult mai ușor să descoperi indicii comportamentale de înșelăciune la un pacient sinucigaș sau la un soț mincinos/o soție mincinoasă decât la un diplomat sau la un agent dublu. Însă nu orice diplomat, criminal sau

agent de informații este un mincinos perfect. Mai fac și aceștia greșeli câteodată. Analizele pe care le-am făcut pot permite estimarea șanselor de a putea fi descoperite indicii de înșelătorie sau de inducere în eroare. Mesa-
jul meu către cei interesați să prindă cu minciuna politi-
cieni sau criminali este să nu ignore indicii comporta-
mentale, dar să fie mai precauți, mai conștienți de limi-
tări și de ocazii.

Dacă există dovezi legate de indiciile comportamen-
tale în cazul înșelătoriei, acestea nu sunt foarte clar sta-
bilite. Analizele făcute de mine asupra felului în care oa-
menii mint și a eșuării minciunilor se potrivesc cu dove-
zile obținute în urma experimentelor asupra minciunii,
precum și cu relatări istorice și literare. Dar nu a fost
timp suficient pentru a vedea cum se verifică acestea
prin experimente aprofundate și prin discuții critice.
M-am hotărât să scriu această carte fără să mai aștept să
am toate răspunsurile, pentru că acei care încearcă să-i
prindă pe mincinoși nu au timp să aștepte. Acolo unde
miza este cea mai mare în caz de greșeală, se fac deja
eforturi pentru a descoperi indicii nonverbale de înșelă-
ciune. „Experți” care nu cunosc toate dovezile și argu-
mentele își oferă serviciile ca persoane care depistează
minciunile în selectarea de jurii și interviuatori pentru
angajări. Unii polițiști și utilizatori ai poligrafului sunt
instruiți în depistarea acestor indicii nonverbale pentru
înșelătorie. Funcționarii vamali urmează un curs special
de identificare a indiciilor nonverbale pentru contraban-
dă. Mi se spune că munca mea este folosită în această in-
struire, însă în urma cerințelor mele repetate de a vedea
materialul care se predă la aceste cursuri am primit doar
promisiuni repetate de tipul „vă vom căuta noi”. Este,

Minciună, scăpări și indicii de înșelătorie

La opt ani după ce și-a dat demisia din funcția de președinte, Richard Nixon a negat că *a mințit*, dar a recunoscut că, la fel ca alți politicieni, *a trecut sub tăcere*. Este nevoie de acest lucru ca să câștigi și să ocupi o funcție publică, a zis el: „Nu poți spune ceea ce gândești despre un individ sau altul, pentru că s-ar putea să ai nevoie de el... nu-ți poți spune părerea despre conducătorii unor țări, pentru că s-ar putea să fie nevoie să ai de-a face cu ei pe viitor”. (1) Nixon nu este singurul care evită să folosească termenul *a minți* atunci când a nu spune adevărul are o justificare.¹ Așa cum apare în *Oxford English Dictionary*: „În limbajul modern, cuvântul [minciuna] este în mod normal o exprimare violentă

¹ Atitudinea se poate schimba. Jody Powell, secretarul de presă al fostului președinte Carter, justifică anumite minciuni: „Din prima zi când primul reporter a pus prima întrebare dură unui oficial din guvern, s-a pus problema dacă guvernul are sau nu dreptul să mintă. Îl are. În anumite împrejurări, guvernul nu numai că are dreptul, ci și o obligație pozitivă să mintă. În patru ani petrecuți la Casa